

Shevel N. The formation of the Ukrainian national identity in the conditions of globalization of education

The article considers the formation of the Ukrainian national identity in the conditions of globalization of education. It traces the path of harmonization of the impacts of globalization and the world of values with national, noted the need for flexibility of national identity. Noted the need to integrate the Ukrainian system of education to international standards, while retaining their national interests.

Key words: national identity, globalization, national education, values, mentality.

УДК 37.037

Шевель Тамара Олександрівна,
викладач кафедри освітньої політики
НПУ імені М.П. Драгоманова

**РОЛЬ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

У статті розглянуто роль діалогу культур у формуванні духовності молоді в умовах глобалізації освітнього процесу. Наголошено на необхідності формування толерантності в поліетнічних умовах засобами освітньої діяльності. Відзначено потребу в усвідомленні національних відмінностей та пошуку спільних загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: діалог культур, духовність, глобалізація, толерантність, полікультурна освіта.

Нині діалог культур відбувається на фоні глобалізації. Зростає вплив глобалізації і на систему освіти (так звана «парадигмально-освітня революція»), стаючи вагомим чинником її модернізації. Проте глобалізація матиме позитивний сенс лише за умов формування спільного майбутнього держав та народів, заснованого на належності до роду людського, духовний світ якого має формуватися системою культурних цінностей. Питання глобалізації освітнього простору інтенсивно розробляли В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, А. Джуринський, М. Дробноход, В. Кремень, О. Романовський та ін.).

Більшість дослідників сходяться на думці, що основою інтеграції освітніх процесів має стати перехід від формування громадянина країни до формування громадянина Планети. Глобалізація освіти спрямована на гуманістичне осмислення основних функцій освіти, гуманізацію існування особистості, запровадження в освіті діалогічних засад. Основою будь-якої системи освіти має стати повага до гідності особистості, формування цінності буття. Педагог повинен керуватися комплексним поглядом сучасних науковців на світ і людину та її місце в соціумі і світі. Розуміння природи людини поглиблюють філософські ідеї про безмежність розвитку людського потенціалу, ноосферу, етногенез, які відкривають нові підходи до педагогічної діяльності, змістом якої є творення «інноваційної людини» (В. Кремень).

Поняття «духовність» нині є широко вживаним, проте не достатньо розтлумаченим у філософській, психологічній та педагогічній літературі. «Духовність – це втілення у світоглядних орієнтаціях людини очікувань, прагнень, ідеалів духу, народу, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і визначає установку на відповідний життєвий вибір. Це розуміння людиною гуманістичного змісту мети життєдіяльності» [1, с. 123]. Під духовністю, зокрема, розуміємо внутрішній світ людини, її самосвідомість. Духовність є складним психічним феноменом самоусвідомлення особистості, це внутрішнє сприймання, привласнення нею сфери культури, розуміння її як власного надбання. Духовна сфера розглядається як складова феномену культури. Метою формування духовності є вироблення у молоді високих інтелектуально-моральних інтересів і запитів, ціннісних орієнтацій,

моральності переконань, формування цілісного самоусвідомлення особистості. Поняття «духовність» слід розглядати у контексті тих цінностей, на основі яких вирішуються життєві проблеми. Кожна людина обирає власний життєвий шлях, визначивши мету та зміст своєї діяльності у перетворенні духовної культури. Соціальні аналітики співвідносять духовну культуру з духовною основою суспільств. Термін «духовна культура» переплітається з такими поняттями, як «духовне життя», «духовне відновлення». В усіх поняттях сфера і сутність духовного пов'язується з об'єктивною, надіндивідуальною реальністю.

У сучасному світі констатують падіння рівня духовності, зокрема у молодіжному середовищі, відчуження дітей та молоді від моралі. В Україні, зокрема, це пояснюють насамперед зниженням рівня життя, соціальною незахищеністю, невизначеністю моральних пріоритетів у державному та повсякденному житті. Долучаються до цього деструктивного процесу і засоби масової інформації, які пропагують насилля, прищеплюють моральний релятивізм, конформізм та цинічно-гедоністичне ставлення до життя. Відбувається також нівеляція ролі сім'ї як джерела розвитку моральності.

Довгий час глибинне особистісне осягнення сутності моралі та духовності підмінялося публічною риторикою про моральність. Загрозливими для духовності є негативні наслідки всеохопної перетворювальної діяльності сучасної людини, які актуалізують відповідальність людства за збереження розмаїття і багатства природи на планеті. Негативні прояви глобалізаційних процесів актуалізують проблеми моральності усього людства загалом та кожної людини зокрема. В. Кудін вважає: «... при розумному осмисленні новітніх науково-технічних досягнень людство зможе повернути на шлях справжнього прогресу, не руйнуючи природу, а сприяючи її вдосконаленню... Спонукає прагнення до пізнання, творчості, творення, досконалості, до краси, добра, моральності та людяності – основа оновлення системи освіти для нинішнього часу людської історії» [9, с. 10, 36]. Науковець стверджує, що нині основна мета освіти – це, зокрема, «навчити людей розумно жити, діяти, творити... Вчити жити в дружбі з іншими країнами і народами, назавжди усунути з життя війни, ворожнечу, вбивства» [9, с. 84], що, по суті, аргументує потребу створення загальнопланетарної системи освіти. У такому контексті стає необхідним формування смисло-ціннісного ідеалу людства та інтеграції наук. А. Джуринський є навіть автором концепції виховання мешканців Землі [4], а Л. Воробйова найважливішим завданням освітньої інтеграції вважає духовне зближення народів, подолання взаємних образ та недовіри [2]. На думку К. Корсака, вища освіта має зосередити увагу на формуванні тих загальнолюдських цінностей життя, в яких не буде місця агресії, сутяжництву, насильству, безжалісній експлуатації чужої праці [7, с. 20].

В умовах глобалізації розширюється комунікативне середовище, збільшується кількість контактів людини, тому головним завданням освіти В. Кремень вважає перехід до педагогіки толерантності: «Утвердити в навчальних закладах атмосферу взаємної поваги і пошанування тих, хто навчається. Перейти від суб'єктно-об'єктних відносин між учителем і учнем, професором і студентом до суб'єкт-суб'єктних, де обидві сторони були б активними й діяльними. Без цих зрушень ми не змінимо суспільства, держави» [8, с. 9]. Толерантність – здатність приймати ціннісну систему іншого як таку, що не є небезпечною для власної системи цінностей, це погляд на іншого не як на ворога, а як на представника людської спільноти (з позицій практичного гуманізму), і як на громадянина – представника власної громади («свого»), власної спільноти [10]. Дослідники Є. Головаха та В. Пухляк одним із головних завдань політичної соціалізації суспільства вважають саме пропаганду національної та соціально-класової толерантності як єдиної можливості запобігання соціального вибуху і громадянської війни в умовах найжорсткішої соціальної кризи [3]. Окрім того, толерантність – це людська чеснота, уміння жити серед різних людей та точок зору, мати права і свободи, не порушуючи прав і свобод інших. Це активна життєва позиція на основі визнання іншого, а не поблажлива поступливість. Спільний освітній простір робить необхідним контактування окремих національних культур, що сприяє їх взаємному

збагаченню. Рівень розвитку національної культури зумовлює її включеність у духовне спілкування з цінностями інших культур та забезпечує у такий спосіб духовне збагачення людини. Необхідність особистісного контакту сприяє порозумінню між людьми та виробляє здатність сприймати інші цінності. Взаєморозуміння не зводиться до переконання опонента у правоті власної ціннісної позиції, а передбачає компроміс, узгодження ціннісних позицій.

За нинішнього неунікального існування у поліетнічних умовах поширене міжетнічне і міжнаціональне спілкування студентської молоді, тож дуже актуальним є розгляд системи цінностей юнацтва. Наводять дуже відмінні класифікації цінностей, пов'язуючи їх із потребами. Зокрема, їх класифікують за належністю (індивідуальні, групові, суспільні, національні, загальнолюдські), за способом вияву (ситуативні, стійкі), за роллю в діяльності людини (термінальні, інструментальні). До загальнолюдських, або ж їх іще називають універсальними цінностями, належать: вітальні (життя, здоров'я, особиста безпека, сім'я, родичі, освіта, правопорядок), суспільні (соціальний статус, працелюбність), міжособистісні (чесність, доброзичливість, альтруїзм), демократичні (національний суверенітет, свобода слова, совісті), партикулярні (належність до малої батьківщини, сім'ї), трансцендентні (віра в Бога, прагнення до абсолюту).

Система цінностей представників певної національності виступає своєрідним «культурним кодом», який буває діаметрально протилежним у різних етнічних спільнот та визначається особливостями історичного розвитку й суспільного устрою країн. Так, за деякими спостереженнями [6], «психологічний портрет» українських студентів характеризується прагненням до самостійного прийняття рішень, активного управління власним життям, турботою про особистісний професійний прогрес. Натомість представники східних культур частіше керуються груповими нормами, релігійними віруваннями, сакралізацією сімейних відносин. Метаморфози відбуваються зі скромністю, яка раніше була майже основоположною характеристикою, а нині втрачає панівні позиції в міжкультурній взаємодії.

І все ж для українських та іноземних студентів кількість спільних ціннісних орієнтацій (здоров'я, сім'я, кохання, міжособистісні відносини, суспільне визнання, вихованість, життєрадісність) переважає, що свідчить про їх універсальний, загальнолюдський характер. Відмінною дуже часто є мотивація вибору професії. Якщо для іноземних студентів вирішальним може стати вибір батьків, то для вітчизняних студентів важливою є можливість бюджетної форми навчання.

Основним засобом розвитку толерантності в суспільстві є освітня діяльність, а основною проблемою є культура спілкування. Бути терпимим до іншої людини – дуже складне завдання для молоді, якій притаманний максималізм і категоричність у судженнях та ставленні до оточення. Однією з найважливіших умов формування толерантності вважають відмову від авторитарного стилю спілкування між педагогом та студентом та вироблення демократичних механізмів в організації педагогічного процесу та комунікації.

Оскільки світова культура складається з множинності національних, то людина в нинішній соціокультурній ситуації опиняється на межі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, пошани до культурної ідентичності інших людей. Доповідь міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти у XXI столітті підкреслює, що освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила свої корені і таким чином могла визначити своє місце у світі, а з іншого – прищепити їй повагу до інших культур. Всепроникного характеру при цьому набуває принцип діалогу культур, який, у свою чергу, тісно пов'язаний із полікультурною освітою.

Мета полікультурної освіти має гуманний характер та сприяє піднесенню духовності: «щоб люди не заподіювали болю і не завдавали ран один одному тільки тому, що одна людина відрізняється від іншої; щоб вони сприймали один одного такими, якими вони є, щоб були терпимі до інакшості та не вдавалися до фізичного насильства, жорстокості, морального і психологічного пригнічення іншої людини» [5]. В умовах багатокультурного

світу і поліетнічного українського суспільства полікультурна освіта стає невід'ємною частиною виховання учнівської молоді в дусі толерантності. Вона включає культурологічні етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, вміння брати участь у педагогічному процесі, організованому як діалог носіїв різних культур у часі і просторі.

У духовності головним вбачають вихід за межі її життя та долучення до життя людського роду. Феномен духовності ототожнюють із свідомістю, спрямованою на виявлення об'єктивного відношення людини до світу. Величезне значення у формуванні духовності має релігійність. С. Франк – філософ ХХ століття, який у процесі пошуку найвищої духовності дійшов висновку про роль християнства, яке у символічній формі виражає загальнолюдські цінності та справжню суть духовності.

Культура ХХІ століття бачиться як світовий інтеграційний процес, де створюється змішування різноманітних етносів та етнічних культур. Тож людина в сучасній соціокультурній ситуації перебуває на межі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей. Освіта, спрямована на людину і орієнтована на культуру, стає культурологічною. Її мета – людина, яка пізнає та створює культуру шляхом діалогічного спілкування.

Література:

1. Бех І. М. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 123.
2. Воробйова Л. С. Світовий досвід у подоланні кризи вищої освіти / Л. С. Воробйова // Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи.: Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції. – К.: КНУ, 2000. – С. 110.
3. Головаха Е., Пухляк В. Политическая социализация в посткоммунистической Украине / Е. Головаха, В.Пухляк // Политологическая мысль. – 1994. - № 2. – С. 29 – 32.
4. Джурицкий А. Н. Сравнительная педагогика: учебное пособие / А. Н. Джурицкий. – М. 1996. – 172 с
5. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев // – М.: Народное образование. – 1999. – 208 с.
6. Казанджияева М. С. Ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді як основа діалогу культур / М. С. Казанджияева // Актуальні проблеми навчання іноземних студентів на сучасному етапі : матеріали міжнародного науково-практичного семінару, Суми, 28-29 лютого 2012 р. / Ред. кол.: О. М. Волкова, М. С. Казанджияева, Н. А. Хомула та ін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 105 – 110.
7. Корсак К. В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / За заг. ред. проф. Г. В. Щокіна. – К.: МАУП – МКА . – 1997. – 208 с.
8. Кремень В. Освіта в структурі цивілізаційних змін / Василь Кремень // Вища освіта України. – 2011. - № 1. – С. 8. – 11.
9. Кудин В. А. Образование в судьбах народов (Дидактика нового времени) / В. А. Кудин // К.: ПП «Гама-Принт», 2007. – 218 с.
10. Шимановський М. М. Виховання громадянської толерантності як цінності / М. М. Шимановський // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – 224 с.

Шевель Т. А. Роль діалога культур в формуванні духовності молодёжи в умовах глобалізації освітнього процесу

В статтє рассмотрено роль діалога культур у формуванні молодёжи в умовах глобалізації освітнього процесу. Подчёркнута необходимость формування толерантності в поліетнічних умовах средствами освітньої діяльності.

Отмечено необходимость в осознании национальных отличий и поиск общих общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: *диалог культур, духовность, толерантность, поликультурное образование.*

Shevel T. Role of intercultural dialogue in the form spirituality of young people in the conditions of globalization of the educational process

In the article the role of intercultural dialogue in the development of spirituality of the youth in the conditions of globalization of the educational process. The necessity of formation of tolerance in a multiethnic conditions by means of educational activities. Noted the need for the realization of national differences and finding common human values.

Key words: *dialogue of cultures, spirituality, globalization, tolerance, multicultural education.*